

**Το θέατρο στην εκπαίδευση
Δημιουργώντας νέους ρόλους στον 21ο αιώνα**

**Πρακτικά της 5ης Διεθνούς Συνδιάσκεψης για το
Θέατρο/Δράμα και τις Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση**

Αθήνα, Μάρτιος 2006

Επιμέλεια

Μπέττυ Γιαννούλη, Νίκος Γκόβας, Αναστασία Μερκούρη

ΑΘΗΝΑ 2006

Αισθητική αγωγή και καλλιτεχνική αγωγή: η μεταμορφωτική δύναμη της τέχνης

(ανακοίνωση στην 5η Διεθνή Συνδιάσκεψη για το Θέατρο/Δράμα στην Εκπαίδευση, Αθήνα, Μάρτιος 2006)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΟΥΡΙΚΗ & ΑΝΤΩΝΗΣ ΒΑΟΣ

Επίκουροι Καθηγητές Πανεπιστημίου Πατρών –
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της
Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία

Στο έργο της *Χωρίς Τίτλο*, και με το χαρακτηριστικό υπότιτλο *Γιατί είσαι εδώ;* (Κέντρο Τεχνών Wexner, Πολιτειακό Πανεπιστήμιο του Ohio, 1991), η σύγχρονη Αμερικανίδα καλλιτέχνης Barbara Kruger απεικονίζει μια γυναίκα (πρόκειται για τη δική της εικόνα στην πραγματικότητα) που κρατά το κεφάλι της με τα δυο της χέρια, ενώ το στόμα της είναι ανοιχτό σχηματίζοντας ένα σκοτεινό κύκλο, όπως η περίφημη φιγούρα της *Κραυγής* του Munch, στην οποία η εικόνα της Kruger ευθέως παραπέμπει. Μια ερώτηση σχηματίζεται πάνω σε μια κόκκινη ταινία που καλύπτει το μέτωπο της γυναίκας: *Γιατί* (με μεγάλα γράμματα) *είσαι εδώ;* Σε μικρότερες ταινίες, που μοιάζουν να διατρέχουν το κάτω μέρος του προσώπου της, οι ερωτήσεις συνεχίζονται, εξειδικεύοντας αυτό το αρχικό γιατί: *Για να σκοτώσεις την ώρα σου;* *Για να «καλλιεργηθείς»;* *Για να διευρύνεις*

τους ορίζοντές σου; *Για να κάνεις καλές σκέψεις;* *Για να βελτιώσεις την κοινωνική σου ζωή;*

Ψυχαγωγία, διεύρυνση οριζόντων, καλλιέργεια, συμμετοχή στην κοινωνική ζωή αποτελούν μερικούς από τους συνήθεις λόγους που ωθούν συχνά μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων να επισκεφθούν μια έκθεση έργων τέχνης, να παρακολουθήσουν μια συναυλία ή να δουν μια θεατρική παράσταση. Κίνητρα θεμιτά όλα τους, θα λέγαμε, τα οποία ωστόσο είναι ελάχιστα σχετικά με το αίτημα που το ίδιο το έργο τέχνης υποβάλλει: *Γιατί* πραγματικά είμαστε εκεί όταν βρισκόμαστε μπροστά σε ένα έργο τέχνης; Αυτό το «*Γιατί είσαι εδώ;*» της γυναίκας που κραυγάζει, κρύβοντας πίσω από μαύρα γυαλιά το βλέμμα της, είναι ένα ανησυχητικό, αμειλικτο ερώτημα. Μας ταραίζει όταν προσπαθούμε να δώσουμε μια ειλικρινή απάντηση. *Γιατί* ερχόμαστε σε επαφή με τα έργα τέχνης, τι περιμένουμε από αυτή την επαφή και –προσδίδοντας στο ερώτημα και την παιδαγωγική διάσταση που ενδογενώς, έστω και αν όχι προφανώς, εμπειριέχει– τι αναμένουμε από την επαφή των παιδιών και των νέων ανθρώπων με τα έργα τέχνης, σε ποιο βαθμό πιστεύουμε ότι αυτή η επαφή οδηγεί σε ή καλλιεργεί ένα είδος εμπειρίας μοναδικής ως προς τη φύση της και αναντικατάστατης ως προς την παιδευτική λειτουργία της; Με άλλα λόγια, γιατί ασχολούμαστε, μελετούμε, προβληματιζόμαστε σχετικά με το ρόλο και τη θέση της τέχνης στην εκπαίδευση; Επειδή πιστεύουμε στη σπουδαιότητα της θέσης αυτής, επειδή θεωρούμε ότι οι τέχνες έχουν έναν σημαντικό ρόλο να παίξουν στην αισθητική αγωγή και, ευρύτερα, στη ζωή των νέων ανθρώπων; Προφανώς, αλλά γιατί; Το διαρκώς επανερχόμενο γιατί όλων μας, που δεν μπορούμε πλέον να επικαλεστούμε ακλόνητες βεβαιότητες ή κανονιστικού τύπου προτάσεις, οι οποίες, χρησιμοποιώντας ένα δοκιμασμένο θεωρητικό εργαλείο θα διατύπωναν με ασφάλεια και ακρίβεια το τι σημαίνει η διδασκαλία των τεχνών, καθώς και πώς αυτή συνδέεται με, προσδιορίζεται από ή και προσδιορίζει την αισθητική αγωγή.

Τέτοιες προτάσεις δεν μπορούν σήμερα να διατυπωθούν παρά μόνο υπό το βάρος της αποδοχής του αναγκαστικά μερικού και περιοριστικού χαρακτήρα τους: η σύγχρονη παιδαγωγική σκέψη δεν είναι δυνατόν να αρθρώσει έναν περιεκτικό λόγο για το ρόλο των τεχνών στην εκπαίδευση και την αγωγή, χωρίς να λάβει ουσιαστικά υπόψη την πολλαπλότητα των

θεωρητικών προσεγγίσεων του καλλιτεχνικού και αισθητικού φαινομένου, καθώς και των ριζικών μεταβολών που έχουν αποτυπωθεί στον καλλιτεχνικό χώρο.

Ασχολούμαστε λοιπόν με την αισθητική και καλλιτεχνική αγωγή επειδή πιστεύουμε ότι η επαφή με την τέχνη μπορεί να προσφέρει κάτι ουσιαστικό και πολλαπλώς σημαντικό – και προφανώς όχι για όλους εκείνους τους λόγους που η Kruger εκστομίζει εν είδει προκλήσεων στους θεατές που στέκονται απέναντι στην εικόνα της. Τι είναι όμως αυτό που η τέχνη μπορεί να προσφέρει, σε τι έγκειται η σπουδαιότητά του, πώς προσδιορίζεται και μεταδίδεται ως αξία; Και τέλος, πώς και πού εντοπίζεται; Εντός της περιοχής που κάθε τέχνη χωριστά ορίζει ή εν αναφορά προς το διακριτό εκείνο πεδίο νοήματος και εμπειρίας που οι τέχνες, συστήνουν ως σύνολο;

Τα ζητήματα αυτά, σύμφωνα με την προβληματική περί τέχνης και εμπειρίας της τέχνης, συνιστούν ζητήματα τόσο αισθητικού όσο και παιδαγωγικού ενδιαφέροντος, η διερεύνησή τους δε διαγράφει τα όρια ενός ιδιαίτερου, φιλοσοφικής καταγωγής, πεδίου μελέτης – αυτού της αισθητικής αγωγής–, το οποίο μπορεί να παράσχει: α) το στοχαστικό πλαίσιο για την αυτοκατανόηση της καλλιτεχνικής αγωγής και β) τις αιτιολογήσεις και τα επιχειρήματα για την αναγκαιότητα και τη σημασία της συμμετοχής της καλλιτεχνικής αγωγής σε ένα περιεκτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Η αισθητική αγωγή λειτουργεί επομένως θεμελιωτικά και υποστηρικτικά εν αναφορά προς την καλλιτεχνική αγωγή. Συνιστά ένα φιλοσοφικά συγκροτημένο τρόπο προσέγγισης αυτής της τελευταίας, μέσω του οποίου επιχειρείται η συγκρότηση ενός συνεκτικού συνόλου αρχών που καθοδηγούν την εκπαιδευτική πρακτική, τεκμηριώνονται ή αναιρούνται λανθάνουσες αντιλήψεις σχετικά με τις διάφορες τέχνες και την καλλιτεχνική εκπαίδευση, ενώ ταυτοχρόνως επιδιώκεται να ικανοποιήσει τις αναλυτικές και κριτικές απαιτήσεις της φιλοσοφίας.¹ Αυτή η σύλληψη της αισθητικής αγωγής, ως ενός ιδιαίτερου, φιλοσοφικού ρεύματος της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, μας οδηγεί ασφαλώς πολύ μακριά από τις συνήθεις αντιλήψεις περί αισθητικής αγωγής, οι οποίες, όταν δεν της αποδίδουν τον αόριστο και ασαφή χαρακτήρα της αισθητικής καλλιέργειας, την ταυτίζουν με τη διδακτική των τεχνών,² ή την εμφανίζουν ως ένα είδος κοινού στεγάστρου, υπό το οποίο συγκεντρώνονται οι διάφορες διδακτικές των τεχνών.

Αυτό που μέσω της αισθητικής αγωγής, όπως εδώ την εννοούμε, επιδιώκεται όμως δεν είναι η υπαγωγή των τεχνών σε μια ομογενοποιημένη ομάδα, αλλά η συγκρότησή τους σε ένα συνεκτικό εκπαιδευτικό πεδίο και η ανάδειξη της σημαντικότητας της προσφοράς τους – όλων και κάθε μίας εξ αυτών. Υπό αυτή την προοπτική, τίθεται το ερώτημα αν μπορεί η διδακτική μιας τέχνης να λειτουργήσει ως ή να παίξει το ρόλο της αισθητικής αγωγής. Μπορεί η διδασκαλία των εικαστικών, ή των παραστατικών τεχνών, για παράδειγμα, να αναλάβει αυτό το ρόλο και να εκπληρώσει τις προϋποθέσεις εκείνες οι οποίες σχετίζονται με αυτό που ουσιαστικά καλείται να επιτελέσει η αισθητική αγωγή με το στόχο της, το νόημά της; Δεν υπάρχει κανένας λόγος να πιστέψουμε ότι η μουσική αγωγή, η θεατρική αγωγή ή η εικαστική αγωγή δεν μπορούν η κάθε μια ως ξεχωριστό εκπαιδευτικό πεδίο να ικανοποιήσουν τις αξιώσεις της αισθητικής αγωγής. Μέσα από την επαφή με τους όρους δημιουργίας και τους τρόπους πρόσληψης κάθε τέχνης, αναπτύσσονται δυνατότητες για νέους τρόπους κατανόησης και άρθρωσης κάποιων πλευρών της σχέσης μας με τον κόσμο, κάτι που αποτελεί κύριο στόχο της αισθητικής αγωγής. Από την άλλη πλευρά άλλωστε, η ουσιαστική αξία και το νόημα κάθε τέχνης δεν μπορεί να προσεγγιστεί παρά εντός του αξιακού και νοηματικού πεδίου που κάθε τέχνη χωριστά ορίζει. Ακριβώς για τους λόγους αυτούς, ένα περιεκτικό πρόγραμμα διδασκαλίας των τεχνών είναι αυτό που μπορεί πληρέστερα να εξυπηρετήσει τους στόχους της αισθητικής αγωγής: οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους λειτουργεί κάθε τέχνη αποσαφηνίζονται και προβάλλονται, η μοναδικότητα κάθε τέχνης αναδεικνύεται, ενώ ταυτοχρόνως, και με όχημα τους ποικίλους τρόπους μέσω των οποίων οι διάφορες τέχνες καλούν στην κατανόηση των δικών τους ξεχωριστών αισθητικών συλλήψεων των πραγμάτων, ασκείται η ικανότητα ολοκληρωμένων αισθητικών αποκρίσεων και προβάλλεται ο σύνθετος (βιωματικός – συγκινησιακός όσο και γνωστικός) χαρακτήρας της αισθητικής εμπειρίας. Δεδομένου δε ότι όχι μόνον οι διαφο-

ρές, αλλά και οι ομοιότητες μεταξύ των τεχνών δεν μπορούν να διερευνηθούν και να παρουσιαστούν παρά μόνο συγκριτικά, ένα περιεκτικό πρόγραμμα διδασκαλίας των τεχνών είναι αυτό το οποίο προσφέρει τη δυνατότητα να συγκροτήσουν οι τέχνες ένα διακριτό πεδίο νοήματος και να στηρίζουν έτσι την ιδιαιτερότητα της προσφοράς τους και την εκπαιδευτική τους αξία.

Ως προς τούτο, η συμβολή της αισθητικής αγωγής είναι σημαντική. Η αισθητική αγωγή μπορεί να βοηθήσει την καλλιτεχνική αγωγή, ώστε αυτή να γίνει περισσότερο περιεκτική εν αναφορά προς τις τέχνες που περιλαμβάνει, αλλά και ως προς τους τρόπους με τους οποίους φέρνει σε επαφή τους νέους ανθρώπους με την τέχνη. Ουσιώδες χαρακτηριστικό της αισθητικής αγωγής είναι, συνεπώς, η ενίσχυση της ικανότητας των ανθρώπων να συλλαμβάνουν νοήματα που παρέχονται σε αυτούς μέσω διαφόρων εκφραστικών μορφών· να κατανοούν δηλαδή και να ανταποκρίνονται σε πλήρεις νοήματος μορφές. Δυνητικά κάθε τι στον κόσμο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως παραγωγός τέτοιου είδους νοημάτων, ως περίπτωση δηλαδή πλήρους νοήματος μορφής ή, με άλλα λόγια, ως κάτι που μπορεί να βιωθεί αισθητικά. Η τέχνη είναι ακριβώς αυτή η εμπρόθετη δραστηριότητα δημιουργίας μορφών που καθιστούν φανερά τέτοια νοήματα και ως εκ τούτου η τέχνη «προσθέτει την κρίσιμη διάσταση της ανθρώπινης δέσμευσης σε διαδικασίες παραγωγής, σύλληψης και συμμετοχής σε γνώσεις που είναι διαθέσιμες μέσα απ' αυτό τον τρόπο αναπαράστασης».³ Κατά συνέπεια, η διδασκαλία της τέχνης –των τεχνών– είναι ο δρόμος που θα πρέπει να ακολουθήσει η αισθητική αγωγή προκειμένου να εκπληρώσει το στόχο της. Η ενασχόληση πρωτίστως –αν και όχι αποκλειστικώς– με έργα τέχνης που emphaticά προβάλλουν το νόημά τους ως τέχνη (με την έννοια και τη σημασία που μόλις της αποδώσαμε) μπορεί επομένως να αποτελέσει το ζητούμενο ορισμό της αισθητικής αγωγής. Η αισθητική αγωγή αναδεικνύεται έτσι ως μια πορεία μύησης σε μια διαδικασία γένεσης και σύλληψης νοημάτων που προκύπτουν από αυτό το συγκεκριμένο τρόπο επαφής μας με τον κόσμο και τους διάφορους τρόπους άρθρωσής του.

Ως εκ τούτου, η αισθητική αγωγή είναι αυτή η οποία μπορεί να βοηθήσει να κατανοηθεί η σημασία του ερωτήματος που τα έργα τέχνης θέτουν στον καθένα από μας, αλλά και να ανιχνεύσει τον φιλοσοφικό-αισθητικό ή και ιδεολογικό προσανατολισμό των επιλεγόμενων τρόπων απάντησής του ή, αλλιώς, των τρόπων που υιοθετούνται για την προσέγγιση της τέχνης και των έργων τέχνης. Γιατί είσαι εδώ; ρωτά το έργο και, όπως λέει και ο Danto, θα ήταν υπέροχο αν μπορούσαμε με ειλικρίνεια να απαντήσουμε ότι βρισκόμαστε εκεί, ενώπιόν του, για να μεταμορφωθούμε, να πούμε ότι επιλέγουμε τη συνάντησή μας με την τέχνη για να γίνουμε διαφορετικοί άνθρωποι.⁴ Δε μιλάμε όμως πια με τέτοιους όρους για την τέχνη· μια διατύπωση σχετικά με «τῆ μεταμορφωτική δύναμη της τέχνης» θεωρείται εξοβελιστέα στο πλαίσιο του αντικειμενικού-περιγραφικού λόγου των ασχολούμενων «επιστημονικά» με αυτή (θεωρητικών, ιστορικών, κριτικών της τέχνης κτλ.) και από την άλλη φέρνει επίσης σε αμηχανία παιδαγωγούς ασχολούμενους με την καλλιτεχνική εκπαίδευση, αλλά ακόμα και όλους εκείνους για τους οποίους η τέχνη παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή τους. Αυτή η ιδέα για τη μεταμορφωτική δύναμη της τέχνης μεταφέρει ένα παρωχημένο ρομαντικό αίτημα, στο οποίο δε θα ξέραμε πώς να ανταποκριθούμε εντός της σύγχρονης πολιτισμικής συνθήκης, η οποία φαίνεται να έχει μεταβάλει ακόμα και τον τρόπο επαφής μας με τα πράγματα και απ-αισθητικοποιήσει την εμπειρία μας της τέχνης. Καθώς βαίνουμε από μια περισσότερο ενοποιημένη κουλτούρα του βιώματος σε μια μάλλον διασπασμένη κουλτούρα της πληροφορίας, σημειώνεται μια σταδιακή απώλεια της ικανότητας για βαθιές εμπειρίες και συναισθήματα –απώλεια για την οποία μιλούσε ο Walter Benjamin ήδη από το 1930– και η απώλεια αυτή φαίνεται να οδηγεί σε μια ουδετεροποίηση της επαφής μας με την τέχνη και τα έργα τέχνης.

Αυτό σε θεωρητικό επίπεδο μεταφράζεται σε επιλογές προσέγγισης των έργων τέχνης είτε ως αντικειμένων που μπορούν να υποβάλλονται σε παρατήρηση και περιγραφή, όπως κάθε αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, είτε στην αντιμετώπισή τους ως πολιτισμικών προϊόντων, τα οποία καταγράφουν τρόπους έκφρασης ενός συγκεκριμένου πολιτισμού ή ομάδας. Οι πρώτες εξετάζοντας το έργο τέχνης ως ένα τέλος καθαντό, οι δεύτερες ως μέσον, οι μεν αποσπώ-

ντας το από τις πολιτισμικές-ιστορικές συνθήκες γέννησής του, οι δε, αντίθετα, μετατρέποντάς το σε σύμπτωμα αυτών των συνθηκών, το αποσυνδέουν πλήρως από την ιδιαίτερη σχέση που αναπτύσσει με εκείνον που έρχεται σε επαφή μαζί του και του αποστερούν έτσι κάθε δικαίωμα διεκδίκησης της μεταμορφωτικής του δύναμης. Και τούτο διότι μόνο μέσω της εμπειρίας που έχουμε του έργου τέχνης (της πλήρους αισθητικής εμπειρίας, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω), μπορεί αυτό να ασκήσει τη μεταμορφωτική του επενέργεια: να μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε –μέσω της δύναμης που έχει να μας μεταφέρει εκτός του ρου της καθημερινή εμπειρίας– τα «οφέλη» που μπορούν να προκύψουν αν ανοιχτούμε στον κόσμο και στα πράγματα με τρόπους διαφορετικούς από τους συνήθεις, με τρόπους που δεν τα μεταβάλλουν σε αντικείμενα χρήσης ή κυριαρχίας μας, αλλά τα «ανακαλύπτουν» στις ανίδωτες και ανείπωτες εισέτι διαστάσεις τους, ως φορείς βουβών σημασιών.⁵ Τούτη την επενέργεια μπορούν να ασκήσουν τα έργα ως φορείς νοήματος και τα ίδια· ενός νοήματος μη ρητά εκτεφρασμένου, που έχει προκύψει μέσα από μια προηγούμενη μετασηματιστική διαδικασία επίσης⁶ και το οποίο καλούμαστε να συλλάβουμε μέσα από τον τρόπο που το έργο δομείται, που οργανώνεται ως μορφή δηλαδή.

Η αισθητική αγωγή λουτόν έτσι όπως την αντιλαμβανόμαστε, ως ενίσχυση της ικανότητας απόκρισης σε ενσωματωμένα μέσα σε καλλιτεχνικές μορφές νοήματα, είναι ακριβώς εκείνη η οποία μπορεί να εντοπίσει αυτό τον τρόπο με τον οποίο τα έργα τέχνης νοηματοδοτούν όψεις της σχέσης μας με τον κόσμο και επιδιώκουν να μεταβάλουν τη στάση μας απέναντι σ' αυτόν. Είναι αυτή η οποία μπορεί να αποπροσανατολίσει δηλαδή τη σκέψη, αλλά και την εκπαιδευτική πρακτική προς την κατεύθυνση μιας αποκατάστασης της αισθητικής εμπειρίας ως αξίας: ως ενός είδους, πλήρους νοήματος, ζώσας εμπειρίας, η οποία ενεργοποιεί το συναίσθημα και απαιτεί το στοχασμό. Διότι αν ένα έργο μπορεί να ασκήσει μεταμορφωτική επίδραση, αυτό μπορεί να το κάνει μόνο στο βαθμό που κινητοποιεί ψυχικές και νοητικές δυνάμεις προς την κοινή κατεύθυνση της κατανόησης του νοήματός του. Το νόημα δε είναι φιλοσοφικό και συνδέεται εσωτερικά με τους αποδέκτες του έργου. «Θέτει τις ζωές τους σε προοπτική. Τους λέει τι πραγματικά γνώριζαν ήδη».⁷

Επίλογος

Γιατί λοιπόν ενδιαφερόμαστε για την προοπτική της δημιουργίας νέων ρόλων και καλλιτεχνικών μορφών σ' αυτό τον άγνωστό μας ακόμα 21ο αιώνα; Επειδή πιστεύουμε ότι σ' αυτό τον ασταθή και μεταβαλλόμενο κόσμο, που είναι ο δικός μας, η τέχνη έχει ένα σημαντικό ρόλο να παίξει στην ερμηνεία και την κατανόησή του, έστω και αν η προσέγγισή της δεν μπορεί να υπαχθεί σε μια ρυθμιστικού τύπου σχέση, ούτε να ικανοποιήσει το αίτημα μιας συναινετικής εξήγησης με καθολική και διαχρονική ισχύ. Επειδή πιστεύουμε επομένως ότι η ευρύτερη παιδαγωγική αξία της καλλιτεχνικής αγωγής βρίσκεται ακριβώς στη συγκρότηση μιας κριτικής και ερευνητικής στάσης απέναντι στην τέχνη και, κατ' επέκταση, απέναντι στο σύνολο της πραγματικότητας.

Κρατούμε ανοιχτό τον προβληματισμό περί αισθητικής αγωγής επειδή το ζήτημα σχετικά με το σε τι προσβλέπουμε εντάσσοντας την καλλιτεχνική αγωγή στην εκπαίδευση δεν έχει ούτε μπορεί να διευθετηθεί κατά τρόπο οριστικό και επομένως καλεί σε μια διαρκώς ανανεούμενη διερεύνηση των όρων και των προϋποθέσεων άσκησης της καλλιτεχνικής αγωγής. Η αισθητική αγωγή δε συνιστά ένα σώμα αμετακίνητων θέσεων και αμετάβλητων νόμων, αλλά – και εξαιτίας της εστίασής της στη μεταμορφωτική διάσταση της τέχνης– είναι από τη φύση της ανοιχτή και σε διαρκή εξέλιξη. Μια εν τη πράξει ενεργός φιλοσοφία, που παίρνει υπόψη της το μεταβαλλόμενο καθεστώς της έννοιας τόσο του αισθητικού όσο και του καλλιτεχνικού, που μπορεί να διαχειρίζεται την πολυσημία της ίδιας της έννοιας της τέχνης, αλλά και την πολλαπλότητα των απόψεων για την τέχνη και την αισθητική εμπειρία και, κυρίως, που είναι συντονισμένη με τα ζητήματα τα οποία απασχολούν τη σύγχρονη καλλιτεχνική αναζήτηση και την αισθητική συζήτηση.⁸

Σημειώσεις

1. Μια ενδιαφέρουσα πρόταση για την αισθητική αγωγή ως φιλοσοφικό ρεύμα της καλλιτεχνικής αγωγής κάνει ο Bennett Reimer, μολονότι βέβαια το ενδιαφέρον του στρέφεται ειδικότερα στα ζητήματα της μουσικής εκπαίδευσης. Βλ. B. Reimer, "Essential and Nonessential Characteristics of Aesthetic Education", *Journal of Aesthetic Education*, 25, no 3 (1991), pp. 193-214.
2. Πολλοί διδάσκοντες μάλιστα πιστεύουν ότι «κάνουν» αισθητική αγωγή ακολουθώντας το σύνθημα μοντέλο διδασκαλίας των καλλιτεχνικών μαθημάτων. Η ανάπτυξη ευαισθησίας ή αυξημένης δεκτικότητας στις μορφικές, οπτικές, ακουστικές κτλ. ποιότητες, που επιτυγχάνεται μέσω της άσκησης σε μορφές τέχνης μέσα στις σχολικές αίθουσες, θεωρείται η ασφαλέστερη οδός για τη διδασκαλία και, κατ' επέκταση, την κατάκτηση της αισθητικής αγωγής. «Οι καλές προθέσεις συχνά εξισώνονται προς την εκπλήρωση στόχων. Όπως ο αέρας που αναπνέουμε, έτσι και η ύπαρξη αισθητικής σπουδής θεωρείται εξίσου συχνά δεδομένη», όπως παρατηρεί η Hamblen. Βλ. Karen A. Hamblen, "Approaches to Aesthetics in Art Education: A Critical Theory Perspective", *Studies in Art Education*, 29, no 2 (1988), p. 81. Ακόμα και στην περίπτωση που είναι σαφής η μη ταύτιση καλλιτεχνικής σχολικής δραστηριότητας (ζωγραφικές, μουσικές ή άλλες ανάλογες δραστηριότητες των μαθητών μέσα στην τάξη) και αισθητικής αγωγής, αυτό που δεν είναι καθόλου σαφές είναι το περιεχόμενο του όρου αισθητική και το πώς μπορεί –αν μπορεί– αυτή η τελευταία να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας, με ποιο τρόπο και ποιους στόχους.
3. B. Reimer, ό.π., p. 202.
4. A. C. Danto, *The Abuse of Beauty, Aesthetics and the Concept of Art*, The Paul Carus Lectures 21, Open Court, Chicago and La Salle 2003, p. 131.
5. Βλ. σχετικά, Μ. Μερλώ-Ποντύ, *Η αμφιβολία του Σεζάν. Το μάτι και το πνεύμα*, εισ.-μετ. Α. Μουρίκη, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1991, και κυρίως στις σελ. 40-45.
6. Η μελέτη των διαφορών τεχνών και η σύγκριση των τρόπων με τους οποίους αυτές σχετίζονται με το πραγματικό, η εξέταση του νοήματος των έργων τέχνης, το οποίο άλλοτε συναρτάται με το αναπαραστασιακό τους περιεχόμενο και άλλοτε με τη μορφή τους, βοηθά να γίνει αντιληπτή όχι μόνο η πολλαπλότητα των νοημάτων που διαμεσολαβούνται μέσω των τεχνών, αλλά και, κυρίως, η μετασημασιολογική διαδικασία μέσω της οποίας γίνεται δυνατή αυτή η διαμεσολάβηση. Κάθε είδους θέματα μπορούν να συμμετέχουν στον προσδιορισμό του νοήματος των έργων τέχνης, με την προϋπόθεση όμως ότι σε κάθε περίπτωση υπόκεινται σε έναν τέτοιο μετασημασιολογισμό, που τους επιτρέπει να λειτουργούν ως συστατικά στοιχεία ενός αισθητικού νοήματος. Η τέχνη, θα μπορούσαμε να πούμε, υπερβαίνει το αναφορικό της περιεχόμενο μέσω της μορφής της, παράγοντας έτσι νοήματα που δεν ταυτίζονται με αυτά των περιεχομένων που ενσωματώνει –πρόκειται για νοήματα αισθητικά και αμετάφραστα από το διεξοδικό λόγο, όπως επισημαίνει ο Κορνήλιος Καστοριάδης. Βλ. Κ. Καστοριάδης, «Κοινωνικός μετασημασιολογισμός και πολιτισμική δημιουργία», μετ. Μαρία Παπαντωνίου-Φραγκούλη, στο *Το μέλλον του πνεύματος*, Imago, χ.χ. (πρώτη δημοσίευση της μετάφρασης, *Εποπτεία* 46, (1980).
7. A. C. Danto, ό.π., p. 142.
8. Προς αυτή την κατεύθυνση, της συγκρότησης δηλαδή μιας αισθητικής αγωγής ως ανοικτού φιλοσοφικού πεδίου, η μελέτη της αισθητικής θεωρίας και της θεωρίας της τέχνης συνεισφέρει σημαντικά, εξοικειώνοντας με τις περί τέχνης απόψεις, διευρύνοντας τη γνώση και αξιολογώντας την ικανότητα κριτικής προσέγγισης του καλλιτεχνικού φαινομένου. (Βλ. σχετικά με τη σημασία της αισθητικής θεωρίας στη συγκρότηση της αισθητικής αγωγής: Harry Broudy, "Aesthetics as Foundations of Art Education", στο F. H. Farley and R. W. Neperud, *The Foundations of aesthetics, art, and art education*, Praeger Publishers, New York, 1988. Jack Hobbs, "In Defense of a Theory of Art for Art Education", *Studies in Art Education*, 34, no 2 (1993). Α. Μουρίκη, "Η σημασία της αισθητικής θεωρίας στην αισθητική αγωγή", *Σύγχρονα θέματα*, τ. 80, 2002, σελ. 57-66.

Η αισθητική ασχολείται με έννοιες αμφίσημες και επανανοηματοδοτούμενες όψεις της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, προσδιορίζεται ως ερωτηματοθεσία και ως τέτοια μπορεί να βρει τη θέση της μέσα στην παιδαγωγική πράξη. Η ίδια η ενασχόληση με την τέχνη μέσα στο σχολείο οδηγεί άλλωστε προς αυτή την κατεύθυνση. Η επαφή με την καλλιτεχνική δραστηριότητα και τα έργα τέχνης γεννά στα νεαρά άτομα ερωτήματα, που άπτονται ουσιαστών πτυχών του προβληματισμού σχετικά με την τέχνη και τη σημασία της. Τέτοια ερωτήματα μπορούν να αποτελέσουν τη βάση αισθητικών συζητήσεων και μέσα στη σχολική αίθουσα, διευρύνοντας το πεδίο της αισθητικής αγωγής και διευκολύνοντας το παιδί να διαμορφώσει ένα κριτικό εργαλείο προσέγγισης και διερεύνησης του αισθητικού φαινομένου. Προκειμένου να συμβεί όμως αυτό, σημαντικό είναι να γίνει αποδεκτό ότι για τα εγείρομενα ερωτήματα δεν υπάρχουν και δεν είναι ανάγκη να αναζητηθούν προκα-

θορισμένες απαντήσεις. Η αισθητική συζήτηση μπορεί να συμπεριλάβει την αμφισημία, την ποικιλία των απόψεων, ακόμα και την αντιπαράθεση ως συστατικά της στοιχεία, διανοίγοντας νέες δυνατότητες προσέγγισης της και παρέχοντας ένα πλαίσιο ανάπτυξης αισθητικής κριτικής σκέψης. Βλ., για παράδειγμα, Karen A. Hamblen, ό.π., p. 88, αλλά και Sally Hagaman, "Philosophical Aesthetics in Art Education: A Further Look Toward Implementation", *Art Education* 43 (4), 1990, p. 24.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Broudy H., "Aesthetics as Foundations of Art Education", in F. H. Farley and R. W. Neperud, *The Foundations of aesthetics, art, and art education*, Praeger Publishers, New York 1988
- Danto A. C., *The Abuse of Beauty, Aesthetics and the Concept of Art*, The Paul Carus Lectures 21, Open Court Chicago and La Salle 2003
- Hamblen K. A., "Approaches to Aesthetics in Art Education: A Critical Theory Perspective", *Studies in Art Education*, 29, no 2, 1988
- Hobbs J., "In Defense of a Theory of Art for Art Education", *Studies in Art Education*, 34, no 2, 1993
- Reimer B., "Essential and Nonessential Characteristics of Aesthetic Education", *Journal of Aesthetic Education*, 25, no 3, 1991
- Καστοριάδης Κ., «Κοινωνικός μετασχηματισμός και πολιτισμική δημιουργία», μετ. Μαρία Παπάντων-νίου-Φραγκούλη, στο *Το Μέλλον του πνεύματος*, Imago, χ.χ.
- Μερλώ-Ποντύ Μ., *Η αμφιβολία του Σαρτάν. Το μάτι και το πνεύμα*, εισαγωγή-μετ. Α. Μουρίκη, Νεφέλη, Αθήνα 1991

Αλεξάνδρα Μουρίκη, Αντώνης Βάος
Μάρτιος 2006